

Lea Fatur:

Matjažek.

10. Še kliče Gospa Sveta, še stoji vojvodski prestol.

Mahmud ni več doma v Valjevem, ampak v Medini-Seraj pri teti. Baš jezdi čez trg sužnjev. Grozeče gleda vanj stari grad Vrhbosna, vsiljivo mu govore hiše z zamreženimi okni: »Tako je, kakor ti je rekel Ali. Suženj si, sin sužnja! Pa si gledal tako visoko: sijajna služba, sultanova hči, učenost in slava, to ti je bilo v mislih! Toda tukaj je nekoč prezebal majhen deček, tukaj te je kupil oni žalostni gospod, ko mu je umrl nagloma sinček Mahmud in se ni upal s tako novico pred ženo, hčer velikega vezirja. Ne moreš verjeti, pa je res: podvržek si, podtaknjenec. Zato nisi mogel več begu pred oči, pa si zbežal semkaj k teti v Bosno. Mogočni Ali pač hoče prisiliti bega, da se oženiš na dom, da dobiš veliko dediščino po svojem dedu. Pa Aliju ni zate, marveč le za to, da bi on vladal in užival. Kaj storiti? Edini izhod je ta, da ti dá teta denarja in da ubežiš v Carigrad...«

Pa pride do njega strogo obvestilo:

»Beg ukazuje, da se vrneš takoj. Je vse v redu,« sporoča beginja. »In vse je pripravljeno za pot v Carigrad.«

Tako je javil sel iz Valjeva. Smehljal se je skrivnostno in je še pristavil: »Ali ne bo žalil več begiča. Nalezel se je kuge.«

Mogočni Ali mrtev? O, potem je vse dobro, vse potlačeno! Toda, kako je nalezel Ali kugo? In zakaj mora on — Mahmud — v Carigrad?

Begov sel se je ob teh vprašanjih previdno ozrl: »Je tak strup, da misliš — nalezel si kugo. Ali je razžalil bega. Suženj kristjan se je tudi uprl in je v zaporu. Beginja pa joče.« Tako je razodel sel iz Valjeva.

Mahmud zapodi konja. Zastrupili so Alija, da se ne izve. Zaprli so sužnja. Pa on — Mahmud — ne bo dopustil, da bi ga umorili. Domov hoče! Kaj, če je obolel ded v Carigradu? Šel bo v Carigrad in se ne bo vrnil več v Valjevo. Mustafa in Hafis sta ga sovražila od nekdaj; čutila sta tujo kri.

Poslovi se od tete in potem drvi, da prej ne počije ko v Valjevu.

»Mahmud, sin moj!« ga pozdravi mati. »Nisem se še nagledala tvojih oči, pa že moraš nazaj v Carigrad. Na tako žalostno pot! Samo tebe imam še, sin moj... Umrl je oče, umrl... In mati poroča, da pridi po mojo dediščino in po njo, ki želi preživeti svoje zadnje dni pri meni. Tako bo pa preskrbljeno tudi za tvojo srečo. Mustafu dam, da si kupi lepo posestvo, ti pa dobiš Leko in dom. Mustafa

in Hafis naj te spremljata v Carigrad. Bogastvo dedovo je veliko, in na carigrajski cesti je polno hajdukov. Beg pa mora ostati doma, ker nastopi lahko vsak čas kak nemir. Podvizaj se, da se kmalu vrneš, sin moj! Potem bo tu novo življenje.»

Mahmudu se je zavrtilo v glavi kakor takrat, ko je letel deček — žakelj raz konja. Ded, ki mu je bil porok sijajne prihodnosti, je mrtev; dediščina, do katere nima pravice, naglo odpotovanje, ženitev, spremstvo, ki mu ni bilo všeč; suženj, ki gladuje zaprt, Matjažek in Mahmud — vse mu je plesalo po glavi. Razumel je samo to, da more čimprej rešiti svojega nezaželenega pravega očeta.

Beg je vlekel iz pipe, da je grgrala voda, izpuhnil je dim in butnil: »Se li beži k teti, kadar kličem jaz, beg? Ne uideš usodi, pa beži kamorkoli! Sam si izzval dogodke. Prenagel si. Prodajal bi. Gospodar sem pa jaz. Alija sem prenašal predolgo. Koran nas uči pravičnosti in usmiljenja — ukazuje nam pa gorečnost v verskih stvareh. Ali, ki je poznal po nesreči mojo skrivnost in jo izkoriščal, bi spravil lahko v sramoto mojo hišo — in moja prva žena, bogata dedinja, bi me zapustila. Ti pa si in ostaneš naš! Nihče ne slutiti in ne sme slutiti, da si krščene krvi —! Bil si predstavljen samemu sultanu za pravega sina valjevskega bega.«

»Zahvalim se ti, beg,« se je priklonil Mahmud. »Dovoli mi pa vprašanje, kako misliš s sužnjem?«

Beg je odložil cev in pogledal prodirno v Mahmuda. Poudaril je: »Usoda! Zanesla je usoda tega moža do moje sestre in navdala jo je z mislijo, da ga pošlje tebi v dar. Skrivali smo ga pred teboj. Prodal bi ga bil, pa mi je branil Ali. In ko si hotel storiti ti, kar nisem storil jaz, si izzval polom.«

»Zaprli si ga?« je vprašal Mahmud pod pritiskom notranje sile pogumno. Beg je udaril po mizi: »Zahteval je od mene, da ga spustim domov z njegovim sinom. Rekel sem mu, uvaževaje moč krvne vezi med očetom in sinom, naj pristopi v islam in bival bo pri nas kot sorodnik in prijatelj. Ti ljudje so pa trmasti. Izgovarjal se je, očital mi vse, kar se godi na naših pohodih, žalil sultana in Mohameda preroka, rekel, da je naš bog bog nasilja in krivice. Vrgel sem ga v ječo, dokler ne popusti. Zaslužil je smrt.«

Mahmud je sklonil glavo. Bilo bi zaman prositi bega, da izpusti upornega sužnja. A zavest, da gladuje in trpi njegov pravi oče, mu ni dala miru. Poznal je begovo ječo in turške običaje. Ko je odšel od bega in ni nihče pazil, je smuknil skozi nizka vrata navzdol do luknje, izkopane v zemljo, in zaprte z močnimi vrati. Medel svit je padel na moža, ki je čepel na kupu slame, shujšan in zanemarjen. Skočil je jetnik, pa se ni mogel vzravnati. Vzkliknil je hripavo: »Matjažek, sin moj, si prišel, da me rešiš? Beživa od tod pred strupom in smradom, pred kugo krive vere!«

Hladno se je odmaknil Mahmud: »Trmast si. Lahko bi se ti dobro godilo. Pa se ne bom prepiral s teboj. Tu je denar. Splazi se po dvorišču na vrt in preko zidu! Zateci se h kristjanu! Kupi si konja in turško obleko, pa boš že prišel domov.«

Obrnil se je. Mož pa je planil za njim in še pobral ni mošnje, ki jo je dobil Mahmud od tete. »Domov!« je kriknil Podkrnec. »Domov? Pa ne brez tebe! Ne smem. Odgovoren sem za tvojo dušo...«

Mahmud se je otresel jetnikove roke: »Neumen si. Kaj naj tlačanim tam, ko sem tukaj lahko velik gospod. Smrti te hočem rešiti in imam to v zahvalo.«

»Smrti — mene? Sam glej, kako prežijo nate! Nisi njih krvi, in znebili se te bodo o prvi priliki. Turška vera! Jaz pa umrjem rad, v mukah, v gladu — ko bi le rešil tvojo dušo.«

Klic »Matjažek!« je donel bolestno za Mahmudom. Ustavil se je skoraj nehote. Bedni, izstradani mož je hitel: »Mar res ne maraš domov, Matjažek? Se li res več ne spominjaš, kako lepa je naša Koroška? Naše gore, naša jezera so dom vil, rojenic, zakladov, svetih mož in ženâ, prastarih cerkev in slavnih samostanov. O sveta Hema, odpri s svojim čudežnim prstanom zaslepljencu oči! O blažena Liharda, razsvetli mu razum! Kliči ga, Gospa Sveta, prestol naših knezov, vzbudi mu zavest...«

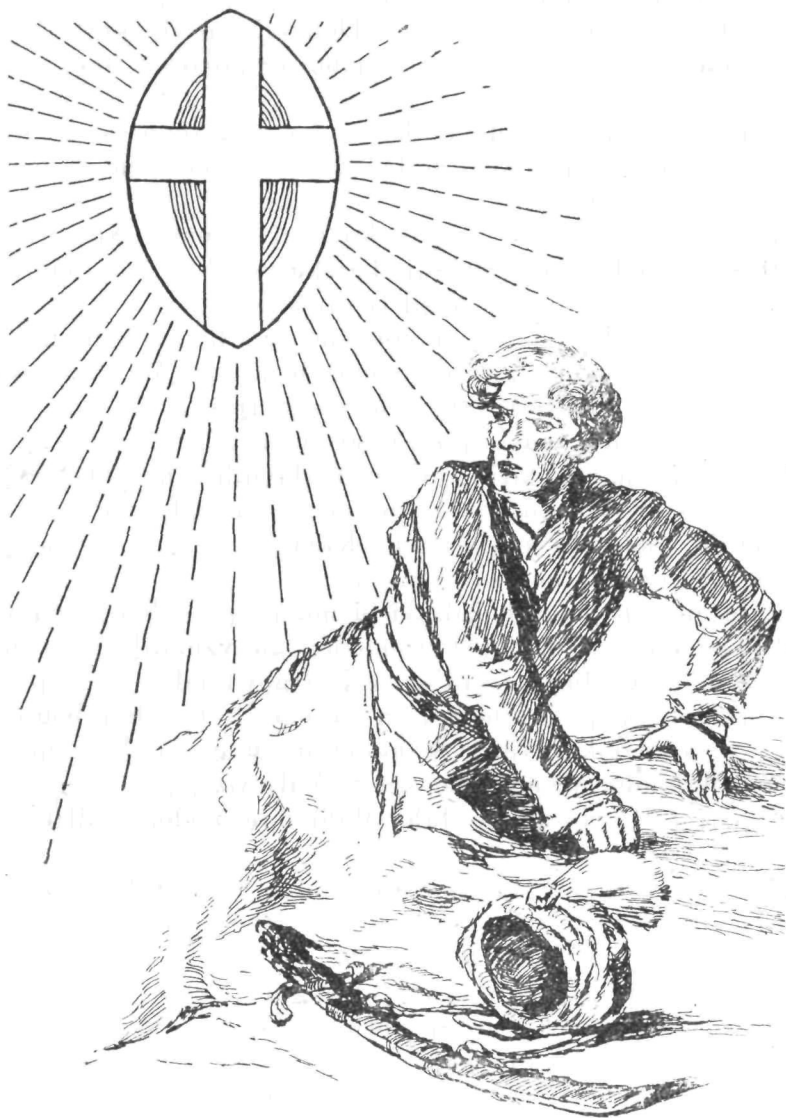
Izgubljeni sin pa je bežal, da bi mu ne prodrli ti klici v dušo. Pa sledili so mu, ga opominjali ponoči, ga vzbudili rano z vprašanjem: se je rešil? In če se ni — se je izgovarjal — si je prav sam kriv. Prepričati se pa ni mogel in ni maral. Izvedeli bodo pač v teku dneva, ko bo karavana že na potu, in če bo beg tudi sumil — saj on, Mahmud, se ne vrne več v Valjevo.

Na poti v Carigrad je bilo Mahmudu nedopovedljivo težko pri srcu.

»Čemu se oziraš?« ga je vprašal Hafis, ko so bili že iz Valjeva

»Pravijo, da se ne vrne, kdor se ozira.« — »In Leka bo jokala,« je dostavil hudobno Mustafa. Mahmud je pogledal oba in se prestrašil. Kakor hudobna brata v pravljici se mu zdita, in zebe ga pod solncem, in strah ga je spremstva. Tolažilo ga je pa nekaj: to, kar je čudilo in vznemirjalo brata. Kjer so se namreč ustavili na počitek ali prenočišče, se je pojavil jezdec, turban globoko v čelo, plašč na ramah in puško počez. Jezdil je mimo njih in ni pozdravil in se ni ustavil. »To bo hajduški ogleduh,« je trdil Hafis, »čakali nas bodo na povratku, če nas ne napadejo poprej.« Mahmudu pa je bil samotni neznani jezdec ljub. Kakor varuh se mu je zdel, ki hodi za njim.

V samotni soteski so se zbirale ujede, s krakanjem in žvižgi so se klicale skupaj. Bližale so se truplu, ki se je premetavalo po tleh. »Izpile mu bomo črne oči,« so se veselile, obletavale, se bližale. Že je obležalo truplo negibno, turban se je razvil, oči zaprle. Zdaj...

Pa se je pojavil na cesti jezdec, sledil kriku ujed, jih preplašil, skočil s konja, se nagnil nad ranjencem in vzdihal, klical: »Matjažek! To je turška vera«...

Mahmud se je zavedel. Začuden je gledal nad seboj raztrgan strop, sebi nasproti viseča vrata, v kotu pa kozo, ki je topo zrla nanj,

na steni križ in poleg sebe moža v turški obleki. Pregleduje mu rano v rami. »Matjažek!« se razveseli mož-Podkrnec, »še si živ, rana, od turških spremljevalcev zadana, je sicer huda, pa ozdravel boš: hajduki imajo gadovo mast.«

Matjažek kakor v megli gleda raztrgani strop, preprosti križ na steni, razvehana vrata in kozo v kotu. Zastoka: »Kje sem?«

»V hajduški koči,« mu odgovori znani glas.«

»Hajduki me bodo ubili?« vpraša že skoraj nezavesten.

»Zdaj si jim brat, Matjažek,« vzdihne olajšano Podkrnec,

»Ti si?« zašepeče ranjeni. »Vedel sem. — Žejen! — Mraz! — Boli!«

Začne ga spet kuhati vročina. Blede in postane spet otrok... Sanja, da mu oče sledi. Brkati možje prihajajo, se solzé, ko jih prosi: »Ne! Stric Turek, ne! Saj bom priden! Majhen deček sem! Glej, mama, kačo! Miška, ná kruhka! Prinesi mi ključ! Boter Andraž mi dela hlačice... Grem na svatbo. Stric Matjaž, tudi jaz jih bom, Turke grde. Črna kraljica... Bav-bav — ženske! Nisem Mahmud — Matjažek sem! Korošec!« — —

Takó blede in smrt preži nanj iz kota. Najbolj pa gane hajduke, ko se vsede bolnik v postelji in strmi z blestečimi očmi v križ na steni in vzklika: »Ves žari! Kri kaplja od njega! Bodi češčena, Rešnja kri!«

* * *

V gozdu že diši po jeseni, ko spet spi ranjenec pravo spanje zdravega. Spi dolgo. Prebujen pa gleda očeta, strop, kozo — in poda očetu shujšano roko: »Vse vem! Rešil si me. Sanjal sem o Matjažu, o puntu.«

»Ubogi Matjaž!« vzdihne Podkrnec. »Dve leti zatem, ko so odvedli roparji tebe, so pridrveli Turki spet v velikih četah. Prišle so pa tudi kobilice, in tisto leto je bilo zelo hudo za Koroško. Matjaž je zbral 5.000 mož in čakal Turke pri Kokóvem. Toda tisto noč pred turškim prihodom je ušla večina kmetov, ostalo jih je le kakih 600. Te so Turki deloma polovili, nekaj pobili, nekaj pa odpeljali.¹ Ne vemo, ali je Matjaž še živ.«

Ranjenec pomisli in razsodi: »Matjaž ni umrl!« Podkrnec objame sina kakor takrat, ko je rekel kot majhen deček: »Tudi jaz jih bom!« In spet potrdi sam: »Matjaž ni umrl! Dokler živi še kak Korošec, živi Matjaž!«

»Oče pojdiva domov!« zaprosi mladenič kot nekdam otrok na svatbi. Podkrnec ne gleda shujšanega telesa in ne misli na medle noge. Živalno pritrди:

¹ Dr. Potočnik: Vojvodina Koroška II. zv. str. 73.

»Domov! In če bi te nosil na hrbtu — domov! In če bi se plazila oba po rokah in po nogah — domov! Preko gorâ, močvirij, rek, preko nevarnosti in zased — domov! Romala bova kakor v svetišče in poljubila bova sveta tla naše Koroške!«

* * *

Vi pa, ki ste čitali, romajte tudi vi z Matjažkom, romajte v zibel slovenstva, v dom stare pravde, v večno lepo Koroško zemljo! Išcite ondi zakladov po gorah in jezerih; poslušajte, kaj pojejo vile, kaj pravijo pevke-prerokinje! Poglejte, če zeleni že skalna gora, če se že vzbuja Matjaž?

Janko Samec:

Netopir.

*Skoz noč prhuta netopir
in išče, išče svoj kvartir —
a v temi ga ne vidi!*

*Pa butne z nosom ob drevo,
zavpije sova: »Ohoho —
le sèm, le sèm ne pridi!« —*

*In spet zaplava v črni mrak:
tam spi zverina — volkodlak ...
In smuk! v uhó mu skoči.*

*A volkodlak, kot da je gluha,
zagodrnjava: »Uf, uf, uf ...
kar zgubi se mi v noči!«*

*Potem obesi se na drev
ter zakriči pred svinjski hlev:
»Je kaj prostora zame?«*

*Skoz noč zacvili pujsek mlad:
»Jaz, boter, res bi vzel vas rad,
a ni doma še mame!«*

*Pred sabo ugleda svetlo luč,
in v noč zaškriplje v vratih ključ.
»No, zdaj pa bo!« si misli.*

*A revček spet se zmótil je:
le človek se napótil je
počivat sam na svišli.*

*Odplul je netopir drugam,
potrkal tu, poprosil tam —
nihče ga ne usliši!*

*Se dobri Bog je nanj ozrl,
in z jutrom lino mu odprl —
zdaj spi v Njegovi hiši!*